

VIII. Украйна през Втората световна война (1939—1945)

Германско-съветският пакт, подписан в Москва на 23 август 1939 г., и тайното споразумение между двамата партньори за разпределение на влиянието в Източна Европа стимулират началото на глобален световен конфликт, по време на който във войната са въввлечени предимно западноукраинските земи, а от 1941 г. — централните и източните. На 1 септември 1939 г. Германия напада Полша, което дава началото на събитията от Втората световна война в източната част на Европа. Скоро германските войски окупира Лемковски регион (между Украйна, Полша и Словакия – *бел. ред.*), Подлясия, Холмски регион и западната част на Галиция по линията Сокал—Лвов—Стрий. Спомняйки си отношението на полските власти към украинците (арести, депортации в концентрационни лагери, дискриминационна аграрна и национална политика като цяло), мнозинството украинци се отнасят благосклонно към германците, смятайки ги за освободители от полската окупация. Заедно с германската армия има отделна украинска военна част (около 600 души) под командването на полковник Роман Сушко, създадена по мерките на ОУН, отчасти от бивши членове на Карпатската сеч, чиято цел е да установи контакт между украинското население и германската армия. Германците ликвидират тази формация в края на септември 1939 година.

Според тайното споразумение между Рибентроп и Молотов на 17 септември Червената армия окупира Западна Волиния и Галиция, а новият съветско-германски договор в Москва от 28 септември 1939 г. стабилизира границите между Германия и СССР по реките Сан и Буг. В западните земи на бившата полска държава германците създават Генерално губернаторство, което включва Лемковския ре-

гион, Посанието, Холмска област и Подлясия (обхваща етнически украински територии – около 16 хил. кв. км с население от 1,2 милиона). В допълнение към местното украинско население тук пристигат до 20 хил. бежанци от окупираните от болшевиките Галиция и Волиния, а през 1940 г. и от Буковина. Център на украинския живот става Краков, седалището на генерал-губернатора Ханс Франк. От самото начало на германското владичество в изолирани населени места се създават украински социални и културни организации, украински училища и младежки организации. Всичко това се случва спонтанно, но повече или по-малко се толерира от местните немски власти. За да координира работата на тези местни обществени комитети, през ноември 1939 г. по инициатива на ОУН в Краков е създаден щаб, първоначално под името Украинско национално обединение (УНО), което окончателно е формирано на 13–15 април 1940 г. под ръководството на Володимир Кубийович. Първоначално щабът толерира германците. През юни 1940 г. Украинският централен комитет (УЦК) е окончателно формиран, легализиран от германските власти като щаб на местните украински помощни комитети (УДК). В допълнение към спомагателните дейности, грижите за затворниците от времето на полско-германската война, УЦК координира работата на кооперациите, дружеството „Силски господар“ (селски стопанин), културните организации на Украинското просветно дружество (УОТ), младежките организации, които действат към УОТ, а също така организира издателска дейност, за която е създадено украинското издателство в Краков. В областта на обучението УЦК си сътрудничи с германските власти при създаването на нови училища, осигурява им преподавателски персонал, разработва учебни програми и организира различни курсове. УЦК помага много за създаването на отделна администрация на Укра-

инската православна църква за Холмска област и Подлясия – епископ Иларион (Иван Огиенко) и Лемковска област – епископ Паладий (Видибидя-Руденко).

Въпреки че в Генералното губернаторство се оказват повечето от дейците на легалните украински политически партии, под натиска на новите обстоятелства те не водят никаква открита дейност. Единствената политическа формация, която продължава дейността си, е ОУН, която се оглавява в Генералното губернаторство от Роман Сушко. Германците не признават ОУН, макар че отначало я толерират заради участието ѝ в предишни антиполски нелегални дейности. Повечето от членовете на ОУН са включени в работата на УЦК на различни нива на украинския обществен живот.

Разцеплението в ОУН, настъпило през февруари 1940 г., оказва голямо влияние върху украинския политически живот. В Краков, в опозиция на политиката и методите на работа на ОУН под ръководството на полковник Андрий Мелник, е създадено революционно ръководство на ОУН под ръководството на Степан Бандера, утвърдено през април 1941 г. от велико събрание в Краков. Оттогава има разделение на националистите на привърженици на Андрий Мелник (започват да ги наричат „мелниковци“) и привърженици на Степан Бандера („бандеровци“). Това разделение се задълбочава, придобива драматични прояви, включително братоубийствена борба. Причината за разкола в ОУН са психологически, тактически (умереност и революционност) и персонални различия между хора с различна възраст, възгледи и становища. Голяма роля изиграва и „регионалният патриотизъм“. В навечерието на германо-болшевишкия конфликт и двете групи на ОУН се опитват да консолидират украинските политически сили. През юни хората на Бандера създават в Краков Украински национален комитет, ръководен от Володимир Хорбови,

подобна работа е извършена от Микола Сциборски от името на ОУН на Мелник.

* * *

След превземането на Западна Волиния и Галиция болшевиките организират на 22 октомври 1939 г. избори за Учредително народно събрание на Западна Украйна. По официални данни 84 процента от избирателите са гласували за предварително изготвен списък от кандидати, които на 27 октомври 1939 г. решават да включат Западна Украйна в състава на УССР. Това решение е одобрено от Върховния съвет на СССР (1 ноември 1939 г.) и на УССР (14 ноември 1939 г.). След официалното учредяване, наречено „обединение на Западна Украйна с УССР“, е извършена конфискация на помещнически и църковни земи, национализация на банки и едра индустрия. В началото на декември 1939 г. на територията на Западна Украйна е установено ново административно деление: образувани са шест области (Волинска, Ровненска, Львовска, Дрогобицка, Станиславовска, Тернополска), които са разделени на райони. В териториите, окупирани от болшевиките, престават да работят всички бивши украински политически партии, както и обществени, културни, научни, търговски и промишлени дружества и институции, по-специално „Просвита“, Научното дружество „Шевченко“, всички списания са закрити. Възтържествуват болшевишките закони и порядки. Много политически лидери на легални партии са арестувани: Костя и Дмитро Левицки, Остап Луцки, Володимир Старосолски, Силвестър Герасимович и др. ОУН действа нелегално. През суровата зима на 1940 г. започват масови депортации на местното население в Сибир.

В училищното обучение украинският език става учебен, но съветизацията и русификацията се извършват при

преразглеждане на съдържанието в образованието, науката и изкуството.

Болшевишката окупация оказва значително влияние върху националните отношения в Западна Украйна. Полският елемент престава да бъде доминиращ в държавните и административните институции и стотици хиляди полски колонисти са отведени на изток, по-специално в Сибир. Украинският елемент започва да се влива в градовете, което допринася за постепенната им украинизация. Тези позитиви не могат да компенсират негативните явления на болшевишката антиукраинска политика, поради което населението има неблагоприятно отношение към нея.

Още веднъж, със съгласието на Хитлер, сталинисткия режим, под заплахата от война, на 28 юни 1940 г. принуждава Румъния да се откаже от Северна Буковина и Бесарабия в полза на СССР. На 2 август Върховният съвет на СССР решава Северна Буковина и Северна и Южна Бесарабия да бъдат включени в УССР, а на 15 август 1940 г. от останалата Бесарабия и бившата Молдавска автономна ССР е създадена Молдовска ССР. Социално-икономическите и национални промени в Буковина и Бесарабия са същите като в Западна Украйна.

* * *

Въпреки германо-съветския пакт за ненападение и двамата партньори се готвят за война. От това особено страда Украйна, тъй като цялата местна индустрия е пренасочена към военни нужди. В същото време се извършва милитаризация на цивилния живот; повишени са изискванията към работниците, създадени са паравоенни формирования, развитието на образованието, културата, литературата и изкуството се осъществява от гледна точка на военното обучение. За да се спечелят симпатиите на украинците, натискът на русификацията е временно нама-

лен, направени са някои отстъпки в полза на украинската култура. Положително влияние оказват и контактите на украинците от района на Днепър и западните земи, присъединени към УССР.

Началото на герmano-съветската война на 22 юни 1941 г. разкрива слабостта на СССР, липсата на подкрепа от населението, особено в украинските земи, където голяма част от него иска поражението на болшевишката система и разпадането на СССР. Доказателство за това са масовите бягства от Червената армия и доброволното предаване в плен.

Германският фронт бързо напредва на изток. До средата на юли германците превземат Галиция, Западна Волиния, Буковина и Бесарабия; в средата на август те окупират Деснобрежна Украйна, на 19 септември окупират Киев и Полтава, на 16 октомври — Одеса, а на 24 октомври — Харков. До края на 1941 г. те превземат почти цяла Украйна, с изключение на Крим, който е превзет в средата на 1942 година.

Неподготвеното отстъпление на болшевиките чак до Днепър не им позволява да евакуират населението и да унищожат масово стопански обекти. Вместо това по време на отстъплението си болшевиките унищожават близо 15 хил. украински политически затворници, които са в затворите в Львов, Золочев, Дубни, Ровно, Луцк, Киев, Харков и други градове.

Възползвайки се от забавянето на германците над Днепър, болшевиките унищожават промишлени съоръжения, хранителни запаси и железопътни линии. Унищожават Бердичев, частично Киев (и особено Хрещчатик), но най-вече — Левия бряг, където наводняват мините в Донбас, унищожават Днепровската ВЕЦ, голяма част от Харков. Украйна пострадва много в резултат на евакуацията на хора и материални ценности на изток, отвъд Урал и в Централна Азия. Насилствено са отстранени културни

дейци, членове на Академията на науките на УССР, писатели, специалисти в различни области на икономиката. През 1941—1943 г. Академията на науките на УССР и служители от Киевския и Харковския университет са преместени в Уфа. По време на евакуацията много фигури загиват или са унищожени от НКВД (Володимир Свидзински, Иван Юхименко, Агатангел Кримски, Кирило Студински, Петро Франко и други).

От самото начало германската политика спрямо Украйна има признаци на окупация и колониално отношение. За да осъществи намеренията си, Германия разделя украинските земи на: област Галиция, която е присъединена към Генералното губернаторство (1 август 1941 г.), Райхскомисариат Украйна (Reichskommissariat Ukraine) — от 20 август 1941 г. територия под германска военна власт; украински земи под румънска окупация (Северна Буковина, част от Бесарабия и Транснистрия – територията между реките Днестър и Буг, от 19 август 1941 г.) и Закарпатието, което е окупирано от Унгария през 1939 година. Във всяка от тези части има различен окупационен режим, но навсякъде освободителните украински национални кръгове се борят срещу бруталната нова власт.

Отначало украинското население като цяло е възприемчиво спрямо германската армия като такава, която го е освободила от сталинисткия режим. Въпреки че германците не дават никакви обещания, населението се надява на възстановяването на украинската държавност. По това време най-активни са дейците на двете течения на ОУН. Преди началото на герmano-болшевишката война ОУН, ръководена от Бандера, формира две военни части: Нхтигал (Nachtigall) и Роланд (Rolland), които като част от германската армия участват в битката срещу болшевиките. Освен това и двете националистически организации изпращат свои членове, Походни групи на ОУН, форми-

рани от цивилни кадри от западните украински земи и от емиграцията, в централните украински земи, окупирани от германците, за развитието на политическия и културен украински живот.

ОУН, ръководена от Степан Бандера, провъзгласява през юни 1941 г. в Лвов създаването на украинска държава в западните украински земи и сформира Украинско държавно управление – регионално правителство, оглавявано от Ярослав Стецко. В провинцията се провеждат спонтанни събирания на украинци, на които се провъзгласява възстановяването на украинската държавност. В началото на юли германците забраняват дейността на управлението, а на 12 юли 1941 г. германската полиция арестува председателя (Ярослав Стецко) и още двама членове на правителството (Роман Илницки и Володимир Стахив), което след това преставя да съществува. В същото време германците извършват масови арести сред членовете на ОУН, хвърляйки ги в концентрационни лагери. За отказ да отмени акта за независимост Степан Бандера също е арестуван и пребивава в концентрационен лагер до септември 1944 година.

След превземането на Киев от германците (19 септември 1941 г.), по инициатива на Андрий Мелник от ОУН в Киев е създадена Украинска национална рада (5 октомври 1941 г.) – политически и обществен център, ръководен от Микола Величковски. Отначало в Киев украинските националисти започват да издават независимото списание „Украинско слово“, а Олена Телига организира Съюз на украинските писатели. Но още през декември 1941 г. германците арестуват, а през февруари 1942 г. разстрелват в Киев група украински националисти – Олена Телига, Иван Рогач, Орест Чемерински и други. В края на 1941 г. германците забраняват Украинската национална рада. Малко по-дълго съществува Украинската национална рада в Лвов, създадена в средата на юли 1941 г. под протекцията

на митрополит Андрей Шептицьки и под ръководството на Костя Левицьки. Тя получава задачата да бъде спомагателен представител на украинския народ в западните земи на Украйна и негов представител пред германските власти чрез Генералния секретариат, ръководен от Костя Панківски. Львовската рада протестира на 30 юли 1941 г. срещу присъединяването на Галиция към Генералното губернаторство. Съществува до началото на март 1942 г., когато е забранена със заповед на Хайнрих Химлер.

В допълнение към тези политически формации през септември 1941 г. германците създават в Галиция обществена институция – Украински национален комитет (УКК), ръководен от Костянтин Панківски, със задачи, подобни на УЦК. Този комитет съществува до март 1942 г., когато функциите на УКК се прехвърлят на УЦК в Краков, а ръководителят на УКК става заместник на лидера на УЦК Володимир Кубийович.

След анексирането на 1 август 1941 г. на Галиция като пети окръг на Генералното губернаторство украинците съставляват 70 процента от населението (около 5 милиона, от които 1 милион са латинци – украинци от римокатолически обред, и калакути – украинци в Подлясия и Холмски регион, които заменят националността си с полска). В Галиция царува полицейски режим, който арестува украински патриоти и забранява политическата дейност. УКК, а от март 1942 г. – УЦК е централната легална украинска организация, която координира работата на украинските окръжни комитети (УОК). Тази организация постига известни успехи в културен и икономически аспект, особено когато губернатор на Галиция става Ото Вехтер. Германският режим, в сравнение с режима в други украински земи, тук е по-малко строг. Образованието е държавно, то осигурява на украинското население народни и професионални училища, а в Львов има професионални курсове, ко-

ито частично осигуряват висше образование. През април 1943 г. германците разрешават формирането на дивизия „Галичина“ с украинци от Генералното губернаторство като доброволна част от германските въоръжени сили. По време на Втората световна война това е единствената значима редовна украинска военна част, която при определени обстоятелства може да се превърне в ядро на украинската национална армия. Само на основата на такива принципи украинското гражданство подкрепя тази организация. УЦК като легална институция провежда така наречената реална политика, която да запази украинското население от преследване, като същевременно поддържа формална лоялност към германските власти и едновременно с това засилва позицията на украинците чрез овладяване на администрацията и подготвяне различни специалисти. В същото време зад кулисите на тази легална политика в украинското общество има революционно-освободителен сектор, за който ще стане дума по-късно.

* * *

На 20 август 1941 г. в най-голямата част от Украйна, окупирана от германците, е създаден Райхскомисариат Украйна, който включва Волиния, Полесия, Деснобрежието, част от Полтавска област, а от 1942 г. — останалата част от Полтавска област и Запорожие. Начело на тази територия, обхващаща около 340 хиляди кв. км със 17 милиона жители, Хитлер назначава Ерих Кох със седалище в Ровно. Формално Райхскомисариатът на Украйна е подчинен на Министерството на източните окупирани територии. В действителност обаче Кох ръководи Райхскомисариата без контакт с Алфред Розенберг; цялата власт е в неговите ръце. Административно Райхскомисариатът е разделен на „генералбецирки“, ръководени от генерални комисари, а те от своя страна на „крайове“, ръководени от гебитс-

комисари. Местната администрация се състои от районни градски администрации и селски първенци. Украинската спомагателна полиция, както и Генералното губернаторство, са подчинени на германската полиция и германските граждански власти. Германците въвеждат в Райхскомисариата брутален окупационен режим с полицейски терор, лишавайки местното население от минимални права. От икономическа гледна точка Райхскомисариатът е превърнат в германска колония, която е включена в обсега на германското „жизнено пространство“ (Lebensraum) и трябва да бъде източник на храна и работна ръка. Характерно е, че за по-интензивна експлоатация на населението германците запазват колхозната система. Частната търговия, с изключение на базарите и украинската кооперативна организация, е забранена. Германците не възстановяват индустрията с изключение на отраслите, свързани с добива на някои видове суровини като манган.

Големи репресии претърпява културно-просветната дейност в Украйна. Ликвидирани са всички културни дружества, в частност „Просвита“. Разрешава се само основно образование, четирикласни държавни училища. Затворени са научни институции, библиотеки, музеи, театри. Пресата (около 115 списания) е под контрола на германската администрация. Църквата е под малко по-малък натиск. В Украйна възобновява дейността си УАПЦ, започва да действа и Автономна православна църква. Но дори и тук германците провеждат дискриминация, отслабвайки националната църква – УАПЦ, и облагодетелствайки автономната църква, която признава Московската патриаршия.

През есента на 1941 г. германските специални части СС унищожават около 850 хил. евреи в Украйна. През зимата на 1941–1942 г. в германските лагери умират от глад стотици хиляди пленници от Червената армия. От

*Изпращане на украински младежи
на принудителен труд в Германия*

февруари 1942 г. германците започват насилствено да вземат украинци от Райхскомисариата да работят в Германия като „остарбайтери“, най-ниската категория чуждестранни работници; през 1942–1944 г.

от Украйна са депортирани около 2 милиона души.

Тази германска политика предизвиква в Украйна всеобщо възмущение и въоръжена съпротива на населението. Отначало Волиния и Полисия се превръщат в център на съпротивата, области, които са стратегически подходящи за партизански действия. От самото начало на германо-болшевишкия конфликт тук действат партизански отряди на „Полиска сеч“ под ръководството на Тарас Булба-Боровец, които воюват срещу болшевишки военни части, останали извън фронта. През ноември 1941 г. германската администрация настоява за прекратяване на дейността на „Полиска сеч“, но тя не слага оръжие и подновява активните си действия през лятото на 1942 г. под промененото име Украинска въстаническа армия (УПА). В новите условия УПА защитава украинското население не само от червените партизани, но и от германските наказателни отряди. Точно тук, във Волиния, от 1942 г. се формират партизанско-военни части на двете ОУН, които през есента започват ответни действия срещу германците. В края на 1942 г. партизански отряди, ръководени от Сидор Ковпак, извършват рейд от района на Брянск до Деснобрежната Украйна. След поражението на Германия при Сталинград (януари 1943 г.) съпротивителното движение в Украйна се разраст-

Роман Шухевич

ва значително. През пролетта на 1943 г. ОУН под ръководството на Степан Бандера изгражда свои военни части и към тях се присъединява част от украинската полиция. Те също приемат името Украинска въстаническа армия (УПА). Тя се оглавява се от Роман Шухевич (Тарас Чупринка). Опитите на Тарас Булба-Боровец да обедини различни подразделения на украинските партизани завършват с неуспех. В средата на 1943 г. частите на УПА на Степан Бандера разоръжават и неутрализират частите на „Полиска сеч“ и частите на ОУН на Андрий Мелник. Останалите части на „Полиска сеч“ са преименувани на Украинска народна революционна армия (УНРА) и продължават да се бият срещу червените партизани и германците до края на 1943 г., когато Булба-Боровец е арестуван от германците и хвърлен в концентрационния лагер Заксенхаузен. В края на 1943 г. УПА става единствената военна формация, която се бори срещу германците и болшевишките партизани. През лятото на 1943 г. УПА води серия от успешни битки с германците, принуждавайки ги да изтеглят силите си от територията на Волиния и да ограничат контрола си до градове и комуникационни пътища. Партизаните, водени от Сидор Ковпак, също извършват рейд през май-октомври 1943 г. от Путивъл през Волиния-Галиция до Карпатите. От средата на 1943 г. тук започват да се формират части на УПА под името Украинска народна самоотбрана, които през август 1943 г. разбиват Ковпак близо до Делятин. От края на 1943 г. центърът на УПА е прехвърлен в Галиция, където се води борба срещу германския терор, както и подготовка за борба срещу болшевиките. В началото на 1944 г., преди пристигането им, УПА с всички паравоенни

подразделения е най-многобройна и наброява повече от 40 хиляди членове.

На 21-25 юли 1943 г. се провежда III извънредно събрание на ОУН, което при новите условия определя основните програмни изисквания на организацията: право на всеки народ да създаде своя собствена държава, равенство на всички граждани на Украйна независимо от националната принадлежност, свобода на словото, печата, съвестта и светогледа. Съборът обявява, че ОУН се бори срещу империализма и срещу империите и по тази причина се бори както с СССР, така и с фашистка Германия.

По инициатива на УПА и ОУН на Степан Бандера в края на Втората световна война, на 11–15 юли 1944 г., е създадена Украинската главна освободителна рада (УГВР) като политическо ръководство на УПА. Нейната задача е да изгради обществено-политическа база за борба на въоръжено нелегално движение срещу окупатора.

Под натиска на Червената армия от втората половина на 1943 г. германците започват да се оттеглят от Украйна: на 23 август болшевиките заемат Харков, а на 6 ноември 1943 г. Киев. Отстъпвайки от левия бряг, германците унищожават всичко по пътя си, унищожават Днепропетровск, Полтава, Кременчук, Киев и други градове. В края на 1943 г. съветските войски заемат Източна Волиния – Житомирска област, а от пролетта на 1944 г. – Западна Волиния (5 февруари – Луцк и Ровно), Подолие (20 март – Виница, 25 март – Проскуров), по-късно Буковина (30 март – Черновци), Източна Галиция (15 април – Тернопол). В битката срещу болшевиките участва дивизията „Галичина“, която е победена в битката при Броди на 18-22 юли. Германците остават малко по-дълго в южната част на Украйна, където отбраняват Одеса (10 април 1944 г.), Крим (май 1944 г.), Западна Галиция (27 юли 1944 г. – Лвов и Станиславов, 6 август 1944 г. – Дрохобич) и накрая Закарпатието (24

октомври 1944 г. — Ужгород). В края на октомври 1944 г. цялата територия на УССР е окупирана от болшевиките.

* * *

По време на Втората световна война част от украинските земи са под румънска окупация, а Закарпатието е под унгарска. Състоянието на тези земи е различно от това под немска окупация.

Румъния окупира Северна Буковина в началото на юли 1941 г. (Черновци на 4 юли) и Северна Бесарабия, а в края на юли Южна Бесарабия. От август до октомври румънците със съгласието на германците (германско-румънският договор от 19 август 1941 г.) окупират Транснистрия. Така от втората половина на 1941 г. под властта на румънците се намира украинска територия, обхващаща около 60 хил. кв. км (Буковина — 5,5 хил., украинска Бесарабия — 14,5 хил., Транснистрия — 40 хил. кв. км) с 3,5 милиона души. По време на Втората световна война 10 процента от украинската територия е под румънска окупация. След като окупира украинските земи, румънското правителство въвежда военно-полицейски терор, колониална икономическа експлоатация и систематична румънизация. В Буковина, Бесарабия и Приднестровието са създадени губернаторства начело с „кондукаторул“ — генерал Ион Антонеску назначава за губернатори: генерал К. Колотеску за Буковина, генерал К. Войкулеску за Бесарабия и професор Джордже Алексину за Транснистрия. Във всяка губерния има дирекция на румънизацията (Directoratul de romanizare), чиято задача е да промени имената на украинските населени места, украинските фамилни имена, да забрани украинския език в училище, администрация и църква. Нейната задача е и изселването на украинци и заселването на украинска територия от румънски колонисти. В Буковина са забранени всички украински сдружения. Срещу тази румънска политика

е организирана съпротивата на украинските патриоти: в началото на 1942 г. в Яш се провежда военен процес срещу членове на ОУН, които са обвинени в иредентистка революционно-националистическа украинска дейност и връзки с украинското нелегално движение. В Бесарабия съпротивата е вдъхновена от комунистическата идеология и подкрепата на болшевишкото правителство и партизански части. Румънците приемат Транснистрия като колония, територия за икономическо използване, което я води до икономическа разруха. Това е и почвата за депортирането на „нежелани“ националности: украинци, руснаци, цигани и преди всичко евреи, за които Транснистрия се превръща не само в изгнание, но и в концентрационен лагер (от Буковина и Бесарабия в Транснистрия са транспортирани 101 405 евреи).

Като цяло политиката на румънците през Втората световна война върху украинските земи следва традиционната линия на отричане на правата на местното население на Украйна, румънизация, колонизация и икономическа експлоатация, имитирайки до известна степен политиката на своя защитник – хитлеристка Германия. Въпреки това установеният от румънците ред и неговото прилагане нямат такива унищожителни последици като този, въведен от германците, така че населението на Транснистрия предпочита румънската пред германската окупация.

* * *

В Закарпатието унгарците създават отделна административна единица („Подкарпатска територия“), ръководена от регентски комисар със седалище в Ужгород. Тук унгарците провеждат антиукраинска политика, подкрепят русофилите, предоставяйки минимални културни права на „унгаро-русините“. Те се опитват да създадат изкуствен „русински“ език, но по-късно толерират народ-

ния език. През 1941 г. властите разрешават основаването на народническо просветно дружество „Подкарпатско дружество на науките“ под председателството на Антоний Годинка, което се противопоставя на русофилството и развива „руската“ култура и език. Властите разрешават минимално обучение на украински език. На тази политика на унгарския режим се противопоставя нелегалното движение (процесът срещу членове на ОУН в Мукачево през 1942 г.) и през 1940 г. около 30 хил. украинци бягат в Съветска Украйна. Впоследствие, след болшевишката окупация на Закарпатието през октомври-ноември 1944 г., тези бегълци, държани в съветски концентрационни лагери от 1940 г., формират чехословашката бригада на генерал Лудвик Свобода. От края на 1944 г. Закарпатието под съветски контрол се управлява от т. нар. Народна рада на Закарпатска Украйна. На 26 ноември 1944 г. конгресът на народните комитети на Закарпатието в Мукачево се изказва в полза на „съединението с УССР“, а на 29 юни 1945 г. съгласно договора, подписан в Москва, Чехословакия отстъпва Закарпатска Украйна на УССР.

* * *

Съветската историография нарича периода 1941—1945 г. Велика отечествена война на Съветския съюз, подчертавайки нейния общонароден характер. Според тази историография Украйна претърпява огромни загуби по време на войната: около 4,5 милиона загинали и 2 милиона депортирани на работа в Германия. Масовостта на съветските партизани в Украйна, която започва да се формира едва през есента на 1942 г., е преувеличена, въпреки че ЦК на КП(б)У още на 5 юли 1941 г. взема решение за организиране на партийното нелегално движение и партизански части. В Украйна действат партизански съединения под ръководството на Микола Попудренко, Сидор Ковпак, Олек-

сандър Сабуров, Олексий Фьодоров, Петро Вершихора и др. Партизаните се формират от леви партийни кадри, бивши военни, останали извън фронта, бежанци от германския терор. Те непрекъснато се допълват от въздушнодесантни войски – служители на военното разузнаване. Заслужава да се отбележи, че партизаните, които според съветски източници са наброявали до 100 хиляди, не са били част от Червената армия, а са били подчинени на Министерството на държавната сигурност. Болшевишката политика и пропаганда използват антиукраинската политика на германците, за да спечелят симпатиите на украинското население. На 20 октомври 1943 г. фронтовите военни части, действащи в Украйна, са преименувани на „Украински фронтове“: Първи (бивш Воронежки), Втори (Степен), Трети (Югозападен) и Четвърти (Южен). За да се засили влиянието върху украинското обществено мнение, на 10 октомври 1943 г. е възстановен „Орденът на Богдан Хмелницки“. От септември 1943 г. народният комисар за Украйна се премества от Москва в Харков, а по-късно в Киев. За ръководител на правителството на УССР е назначен Никита Хрушчов.

За да увеличи влиянието си на световната сцена и поспециално в ООН, Сталин постига разширено представителство в тази организация. През февруари 1944 г. Конституцията на УССР е променена: тя получава правото да влиза в преки отношения с други държави и формално да има републикански военни формирования. На конференцията в Сан Франциско на 26 април 1945 г. УССР е приета в Организацията на обединените нации като член-основател. Всички тези мерки обаче имат само формален характер. Всъщност формирования, институции и личности, които се борят във войната за украинската държава, свобода и човешко достойнство, са преследвани решително и брутално. Преследвани са и бивши затворници и съветски граждани, принудително отведени на работа в Германия.

* * *

В края на 1944 г., когато всички украински земи са окупирани от болшевиките, германците променят отношението си към украинския въпрос. През есента на 1944 г. те освобождават от концентрационните лагери украински политически лидери: Степан Бандера, Андрий Мелник, Ярослав Стецко, Тарас Булба-Боровец и други. Но не се връща измъчваният в концлагера Олег Олжич-Кандиба, ръководител на ОУН в централните украински земи, не се връщат Олена Телига, Орест Чемерински, Дмитро Мирон-Орлик, Иван Рогач — всички разстреляни и измъчвани от немците.

На 17 март 1945 г. под ръководството на генерал Павло Шандрук, Володимир Кубийович и Олександър Семененко в Германия е създаден Украинският национален комитет, политически център, който обаче не може да направи много. Частично успява да се спаси дивизията „Галичина“, която е прехвърлена от болшевишкия фронт на страната на западните съюзници и трансформирана в 1-ва украинска дивизия като част от Украинската национална армия. Впоследствие украинската дивизия е интернирана в Римини (Италия). По време на Втората световна война правителството в изгнание на УНР не проявява забележима активност. От септември 1939 г. Андрий Ливицки е под полицейско наблюдение във Варшава, а през 1939—1940 г. като ръководител на Директорията на УНР служи Вячеслав Прокопович. По същото време начело на правителството е Олександър Шулгин. Правителството в изгнание подновява дейността си едва след войната.